

#2 Èdip

cruilla congènita

Èdip, el rei mitològic, el del greuge atàvic que marca el llinatge humà, el desterrat, el referent homèric que va esdevenir tragèdia per la mà de Sòfocles, el punt d'ancoratge de la Poètica d'Aristòtil, l'herència grega que apunta eternament al futur, aquest, Èdip és l'encreuament de camins on el destí compareix. En ell els rumbos de cada camí es tornen un de sol, es creuen de tal manera que ja no són ni futur ni passat, tan sols present immediat. La sang que es plega sobre sí mateixa és la icona d'un altre ordre temporal, un temps on ja no hi ha fills o germans, mares o esposes: un temps tràgic.

Èdip marxa de la ciutat de Corint per anar a l'Oracle de Delfos.

**En un
encreuament de camins troba un home,
amb qui
discuteix
per saber
qui ha de passar primer
i a qui
mata en un atac d'ira.**

**Anys més
tard, descobrirà que aquell home a qui Èdip ha mort
és
Laios,
el seu
propi pare.**

Fa un cert temps, vam poder veure una versió ben personal d'Èdip a Colonos de Wajdi Mouawad, al Teatre Lliure dins la programació del Grec. L'espectacle començava amb un text que pretenia fer un resum de l'Èdip abans que ell i Antígona arribessin a Colonos. Un resum de l'Èdip Rei. L'espectacle era en francès, però Mouawad ens va demanar a la Perla 29 si volíem gravar un pròleg en català de manera que la veu en off que se sentís a l'inici fos la de l'Oriol Broggi. Així ho vam fer, i aquelles paraules van quedar gravades en lletres de foc a la nostra memòria.

Recordeu.

Vam ser molts els que vam dir que la Providència va guiar les seves passes cap a la nostra ciutat.

La nostra ciutat, que llavors la desgràcia assotava amb força.

Molts ho van dir i molts en van renegar després.

Recordeu.

Va arribar sense avisar.

La nostra ciutat estava al límit. I, sense esperar res de nosaltres, ens va salvar. Tenia la bellesa dels déus i el resplendor de la joventut. Cada paraula seva era lluminosa i va ser la seva paraula la que ens va alliberar del monstre alat amb cos de lleó.

Recordeu.

Només després es va convertir en el nostre rei, es va convertir en el nostre guia, només després es va casar amb Jocasta, la nostra reina, i hi va tenir quatre fills. Ell. Èdip. El del nom admirat per tots tant de temps. Però una pena espera pacientment la seva hora. I aquesta hora li va arribar en l'apogeu de la seva glòria. En només un dia, quan tots pensaven que era un estranger, va resultar ser fill del país i la veritat li va mostrar el vessant exacte del seu naixement.

Assassí del seu pare, fill i marit de la seva mare, i germà i pare dels seus propis fills. Ni la nit més negra era encara prou fosca per ocultar la seva vergonya, llavors, per sumar fosc a la fosc, fent servir totes les agulles de pit de la seva túnica, als peus del cos penjat de la seva desgraciada dona i mare, donant-se cops una vegada i una altra, es va enfonsar els ulls repetint: "No, no, aquests ulls ja no veuran els crims que han comès, ni la llum del dia, no es mereixen tornar a veure-la."

Forçat a l'exili, el van veure partir, tan miserable com gran havia estat, sense que ningú el guiés, tret de la seva filla més eixuta, Antígona.

Pare i filla, germà i germana. Van vagar molt de temps cercant refugi, sense cap lloc per arrecerar-se ni cap sostre per dormir. Quan deien els seus noms, eren expulsats d'immediat, i dirigien les seves passes cada vegada més al sud, fins a les

fronteres més llunyanes.

El temps de la bondat

havia arribat a la seva fi i el de l'hospitalitat encara era lluny. Quan cau el món antic i el món nou encara no s'ha alçat, llavors sorgeix el temps dels monstres. Aquesta és la veritat que Èdip repeteix constantment mentre camina, guiat per la seva filla, sota el furiós vent de l'oracle, sense saber a on va ni per quina època vagareja.

Què veu?

Què veu el cec que camina per senderes entre ciutats i desastres?

Què veu el cec, quan res pot calmar les ferides i la vergonya del seu exili? Quines ombres i quines evanescències?

Què veu aquell que va cegar la cruel llum de la veritat?

Extret de la traducció catalana que vam fer del pròleg de l'espectacle de Wajdi Mouawad, 2017

Mentre Tebes es troba assotada per una plaga terrible, Èdip, rei de la ciutat per haver-se casat amb Jocasta, vídua de l'anterior rei Laios que morí assassinat, coneix per part de l'oracle de Delfos que aquesta calamitat pandèmica és enviada pels déus perquè els tebens no han venjat l'assassinat del seu antic rei Laios. És així que Èdip, disposat a acabar amb la plaga que assetja la ciutat, esbrina qui va cometre l'assassinat de Laios i Jocasta li explica com fou exactament la mort de Laios. L'assassinat del seu predecessor va succeir en una cruïlla de tres camins: el que porta a Daulis, el que duu a Delfos i el que ve de Tebes. És llavors que Èdip recorda un crim que durant molts anys havia oblidat; havia matat un home amb qui es van creuar en un estret encreuament de tres camins endut per un atac d'ira. Però la veritat serà encara més cruel.

Un pastor s'acosta a palau per revelar a Èdip la seva autèntica estirp: Laios, a qui va matar a la cruïlla era el seu pare. I és que tot el llinatge del qual Laios i Èdip formen part, els labdàcides, està marcat per la ira divina, donat que el Rei Labdàc va negar-se a realitzar els rituals que demana Dionís i des de llavors són maleïdes per les seves sacerdotesses, les Bacants. És així que pare i fill estan travessats per una profecia. Quan Laios i Jocasta van engendrar Èdip l'oracle de Delfos va determinar que el rei moriria a mans del seu fill. Per evitar-ho Laios va manar a un pastor abandonar l'infant al cim del Citeró, però en el darrer moment el pastor va compadir-se del nadó i el va entregar a un altre pastor provinent de Corint. Va ser així que Èdip fou adoptat com a fill de Pòlibos i Mèrope, reis de Corint. Al seu torn, l'oracle també anuncià a Èdip que mataria al seu pare, que jauria al llit amb la seva mare i engendraria un llinatge monstruós; aterrat per aquest destí va fugir a Tebes. Parla Èdip:

Després d'aquell vaticini horrorós, vaig decidir deixar-me guiar només per les estrelles i fugir ben lluny de Corint, allà on no es poguessin complir mai les atrocitats que havia predit l'oracle. I llavors caminant vaig arribar al lloc on dius que va morir el vostre rei... Et diré exactament què va passar: just a tocar d'aquella cruïlla, se'm planten al davant un guia i, dalt d'un carruatge tirat per eugues, un home com el que tu m'has descrit, i tots dos em volen fer fora del camí de males maneres, per la força. Amb tota la ràbia, em desempallego a cops del guia que m'empeny i llavors el vell, just quan passo pel costat del carro, em clava una bona fuetada al cap. Però ho va pagar car, perquè en un no res, amb aquesta mateixa mà, li descarrego una bastonada que el tomba i cau rodolant a terra; i després els mato a tots. A tots!

Versió d'Èdip Rei de Jeroni Rubió a la Producció del Teatre Romea l'any 2018

Èdip és fill i assassí de Laios, fill i alhora espòs de Jocasta i pare i germà dels quatre fills que amb ella havien engendrat, entre els quals hi ha Antígona. Al desencadenar-se la veritat tràgica Jocasta es penja d'una corda i Èdip es pica els ulls amb les agulles del seu propi vestit. Encogat aquell qui havia tingut ulls per veure però que no havien vist res; Èdip es desterra al cim Citaró, on el seu vertader pare l'havia abandonat a la mort.

ÈDIP No em pots convèncer pas que això que he fet
no era el que calia. Mal consell.
Perquè amb quins ulls hauria jo pogut
mirar el meu pare en davallar a l'Hades,
o bé la meva mare, si el que he fet
mereixia més mal que no la mort.
I la mirada dels meus fills podia
volar-la veure, tal com són nascuts?
Que no! Mai de la vida amb els meus ulls.
(...)
Oh, tres camins, vall secreta, roureda;
oh, estret congost que s'empassà la sang
que vaig vessar, sang de Laios, del pare!
Guardeu memòria de mi encara,

**d'allò que vaig fer allà i també dels actes
que després vaig cometre? Noces, nocés,
que em vàreu engendrar i que després
llaurant el mateix solc em va fer veure
un pare-germà-fill tot d'una sang
i dona, esposa i mare tot alhora:
la vergonya més gran que hi ha entre els homes!**

Versió d'Èdip Rei de Feliu Formosa i Joan Casas, Comanegra/Institut del Teatre, 2019

El cim Citeró on fou abandonat i on començarà el seu camí errant un cop ençegat. La cruïlla de la Fòcide, creuament dels camins de Daulis, Delfos i Tebes, on va matar el seu pare i on l'oracle es va acomplir. Tot sembla confluïr en un punt de trobada. Però trobada de què? De qui?

La sang s'ha plegat sobre sí mateixa, Èdip n'és l'encreuament. El primer tabú ha estat consumat: pare dels seus germans, fill de la seva esposa, assassí del seu pare. La sang entrecruada interromp el camí recte dels mortals i en aquesta tornada sobre sí mateixa compareix irremeiablement el destí.

Perquè en una cruïlla i no en un camp, o un marge, o el temple d'Apol·lo? Pensem-hi. Què és de per sí una cruïlla sense els camins? Sense els camins no tenim encreuament, però l'encreuament no és del tot un camí. La cruïlla treu la seva unitat de la diferència dels camins. Una cruïlla és un lloc de trobada, una unitat que descansa en la diferència. A la Fòcide, la cruïlla dels tres camins banyada en la sang del pare, s'ajunten els déus i els humans quan s'acompleix l'oracle, quan el destí es fa realitat. Aquesta cruïlla és humana? És divina? És la unitat dels déus i els mortals des de la seva diferència infinita. Però qui mira cara a cara els déus, qui supera la diferència i veu la

unitat subjacent s'encega sense remei. La llum és el camí de la revelació d'Èdip, però la cruel llum de la veritat també el fa viure a la fosca.

Què veu el cec que camina per senderes entre ciutats i desastres?

Què veu el cec, quan res pot calmar les ferides i la vergonya del seu exili? Quines ombres i quines evanescències?

Què veu aquell que va cegar la cruel llum de la veritat?

Wajdi Mouawad

Entre el llinatge lineal i l'oracle acomplert s'interposa el coneixement d'Èdip. Què hagués passat si Èdip no ho hagués sabut mai? Hagués seguit regnant feliçment? O s'hagués desencadenat el reconeixement per una altra via? Perquè precisament ordena buscar i castigar l'assassí de Laios, fet que el conduirà al terrible coneixement? La necessitat que vertebrava el destí tràgic no es troba en el final desterrat d'Èdip, sinó en l'error que comet quan, pres per la ira mata al seu pare. Tota la resta d'esdeveniments es desencadenen lògicament a partir del punt en què Èdip comet la hamartia (l'error que desencadena la maledicció, que realitza l'oracle tràgic, l'error en el qual compareix el destí marcat per Apol·lo). Així doncs, tot es juga en aquella trobada de camins i Èdip acabarà coneixent qui és no pas perquè hagi d'acabar punxant-se els ulls, sinó perquè ha acomplert l'oracle sense saber-ho, perquè la seva ignorància ha acabat desencadenant el destí.

A la cruïlla de camins es consuma el destí, l'oracle dels déus que castiga l'estirp sencera dels Labdàcides per la falta atàvica. Fou la ignorància el que va realitzar l'oracle: el desconeixement de la seva vertadera estirp, l'abandó de Laios quan Èdip era un nadó. Quin déu hem ofès per desconeixement? Quines faltes per desconsideració?

Durant els dilatats dies de confinament ens preguntàvem per aquestes coses, i seguim fent-ho. Avui, al bell mig d'una tempesta social provocada per un virus ens trobem mirant la Pesta de Tebes que porta a Èdip en aquell encreuament de camins -causa i efecte alhora dels mals de la societat- i ens podem preguntar igual que ell ¿perquè estem sent castigats, i a quins déus hem ofès?

La pesta ve a assenyalar aquí, a l'inici de la Ilíada i també a la pesta d'Èdip, denunciada de forma similar per Tirèsies com una senyal, i en altres mostres clàssiques, un greuge infligit, sobretot amb una actitud prepotent per part dels homes que s'ha de castigar. En aquests dos casos que hem dit es tracta de reis, de "pastors d'homes". En el cas d'Agamèmnon (Ilíada), el greuge el fa volgudament, exercint un abús de poder. En el cas d'Èdip, la seva pròpia prepotència el porta a no haver-lo reconegut, haver-se'l amagat; a no veure'l, d'aquí que es tregui els ulls.

El greuge sempre hi és: s'ofèn a un Déu, a unes persones, a tot un poble... a la Natura?

En la nostra epidèmia d'avui, per exemple, és evident que hi havia entre nosaltres un sentiment de seguretat inflada, "engreida". Estàvem refiats del nostre poder sobre tota cosa. Havíem anat esclavitzant tantes espècies, tants fenòmens naturals!... Havíem tractat amb tanta supèrbia (com Agamèmnon) les demandes d'auxili sobre el

clima, la desaparició d'éssers vius, de llengües i cultures humanes, de llacs i rius, de boscos i les costes... I ves a saber les coses de les que no gosem veure (com Èdip) i de les quals som responsables: quantes “coses” hem matat en un encreuament de camins, o de decisions, i de les que ens desentenem perquè “no sabia que eren nostres” –no sabia que “era el meu pare” deia Èdip–.

Per altra banda, és cert però que la Naturalesa no té direccions preestablertes i segueix unes lleis inexorables que anem coneixent poc a poc. Per tant, no sent. Els relats anteriors volien traslladar a la Naturalesa, o els Déus com a manifestació seva, els seus propis sentiments d'ofensa, gratitud, venjança o beneficència. Crear un reflex de les nostres pors, de la nostra culpa, de la nostra tranquil·litat.

Marc Antoni Broggi, soci 167 #AsSocPerla - converses de confinament

En el reconeixement de l'error, en l'autoconeixement d'Èdip s'enfonsa el món de la bondat, el món el qual Èdip regnava justament. És en aquest món opulent on s'imposa el càstig superlatiu, la Pesta que assetja Tebes. D'aquest càstig diví avui, que avui en diem somàticament la malaltia del nostre món, neix el reconeixement de la falta, la consciència de l'extralimitació que fins ara ens era desconeguda però que no podem més que assumir. Però aquest saber condueix Jocasta al suïcidi i duu a Èdip a punxar-se els ulls i vagar errant pel món.

El temps de la bondat havia arribat a la seva fi i el de l'hospitalitat encara era lluny. Quan cau el món antic i el món nou encara no s'ha alçat, llavors sorgeix el temps dels monstres. Aquesta és la veritat que Èdip repeteix constantment mentre camina, guiat per la seva filla, sota el furiós vent de l'oracle, sense saber a on va ni per quina època vagareja.

Wajdi Mouawad

El temps dels monstres s'imposa quan hem errat ignorant les conseqüències de la nostra ira i la nostra extralimitació, i quan reconeixem la nostra falta caiem en la ceguesa perquè la llum de la veritat crema els ulls de qualsevol mortal. Cruïlla de camins, què fer a les tentines? Èdip vaga errant ajudat per Antígona i espera que arribi el temps de la hospitalitat. Però només espera? Què espera Èdip el cec? Què veu aquell que va cegar la cruel llum de la veritat?

Per accedir d'un món a l'altre cal que el teatre resti per uns moments en un fosc incial: unitat diferenciant.

**Més celestes que aquelles estrelles centellejants
ens semblen els ulls infinits que va obrir la Nit en nosaltres.
Més lluny hi veuen que els ulls blancs i pàl·lids d'aquells incomptables exèrcits
–sense necessitar la Llum, penetren a les profunditats d'un esperit que estima–
i això omple d'inefables delícies un espai més alt.**

Novalis, Himnes a la nit

Amé: Ets tu la dona que canta?

Simone: Sóc jo. Ets tu el que encén el llum?

Amé: Sóc jo.

Simone: Com et dius?

Amé: Amé, fa moltes nits que sento la teva crida. També he trobat ampolles amb papers a dins. Missatges. I sempre parlen d' allà on els camins es creuen. Que allà on es creuen els camins hi pot haver l' altre. Des d'aleshores, i ja fa molts dies, vine aquí, allà on es creuen els camins. Vull saber.

Wajdi Mouawad, Litoral